

#KHOMANI SAN – LAND FÖRLORAT OCH ÅTERVUNNET

SYDAFRIKANSK LANDREFORM – ETT STEG MOT JÄMLIKHET?

[#Khomani San: Sydafrika] #Khomani San är en grupp av San folken som lever i södra Kalahari öknen i Sydafrika. 1931 bildades Kgalagadi nationalpark. Området där den nya nationalparken bildades var inte obefolkat. #Khomani Sanfolket hade sina traditionella jaktmarker inom parkområdet. Mellan 1936 och 1974 tvångsflyttades samtliga ut ur nationalparken. Efter det första flerpartivalet i februari 1994 tillträdde Nelson Mandelas nya regering och en process började för att på juridisk väg återkräva deras förlorade land. Även om det funnits konflikter mellan traditionella och mindre traditionella grupper visar exemplet #Khomani San på möjligheter för ursprungsfolk att skapa lagstiftning som skyddar ursprungsfolks traditionella land.

Efter en lång tids kolonialisering blev de flesta stater i södra Afrika självständiga på 1960-talet. För majoritetsbefolkningen i Sydafrika skulle det dröja ända fram till 1994 innan det vita minoritetsstyret som kom till makten 1948 äntligen gav efter för demokratiska reformer. Den nya och omfattande Sydafrikanska konstitutionen trädde i kraft i februari 1997. Den innehåller en mycket omfattande rättighetskatalog där bland annat rätten till jämställdhet i relation till ursprung, kön och landäggande stadgas.

Genom att föra fram vikten av jämlikhet i relationen till landäggande och göra omfördelning av land till ett av huvudmålen i konstitutionen öppnades möjligheten att genom en så kallad restitutionsprocess återföra lokalsamhällen med det landsom förlorats som en direkt effekt av de rasistiska lagar som infördes under apartheidregimen. Den nya lagstiftningen¹ stadgar en rad kriterier för att kunna, på juridiska grunder, återfå de jordegendomar som förlorats. Det viktigaste är att förlusten skett som en direkt effekt av den rasistiska lagstiftningen och att det kan påvisas att den aktuella gruppen har en direkt relation till de landområden de kräver tillbaka. Sedan 1995 har restitutionsprocessen återfört cirka 916 470 hektar land till de rättmätiga ägarna. Ett av de tidigaste restitutionsfallen är det så kallade #Khomani San-fallet. Fallet har rönt stor uppmärksamhet i Sydafrika där det framhållits som en av de största framgångarna för landprogrammet.

#KHOMANI SAN

Sanfolken är ett av Afrikas ursprungsfolk. Deras unika jakt- och samlarkultur kan dateras till mer än 20 000 år tillbaka i tiden. Sanfolken är framför allt kända för sin förmåga till överlevnad under extrema förhållanden och för sitt unika språk som innehåller en rad olika "klick"-ljud.²

Sanfolken har sedan urminnes tider levt i eller nära inpå Kalahariöknen. Denna öken täcker en yta på 260,000 kvadrat kilometer och är en del av ett enormt sandbälte som sträcker sig från Angola och Zambia i norr genom Botswana, in i Zimbabwe i öst, söder till Orange floden i Sydafrika och väst till Namibias högland. Namnet Kalahari kommer från språket Tswana och ordet Kgalagadi som betyder stor törst. San folkens kultur och traditioner har varit föremål för mycket antropologisk forskning men det är endast ett fåtal samhällen som idag lever på traditionellt sätt och många klaner har sönderfallit i mindre grupper. De flesta ättlingar till södra Afrikas äldsta kända folk lever idag i extrem fattigdom, utanför sina ursprungliga landområden.

#Khomani San är en grupp av San folken som lever i södra Kalahari öknen. Detta är den tredje största gruppen San i Sydafrika. De två största San är !Xû and Khwe, som lever i ett område ca 80 km utanför Kimberly, Norra Kap Provinsens huvudstad. Det beräknas finnas ca 3500 !Xû och 1100 Khwe i det här området. Dessa två grupper av San kommer ursprungligen från Angola och vandrade via Namibia till Sydafrika där de befinner sig idag.

#Khomani San folket härstammar direkt från flera ursprungliga San grupper i Sydafrika och Botswana. Forskare har endast lyckats lokalisera 23 ursprungliga #Khomani San. Detta fåtal individer utgör de enda nu levande ursprungliga Sydafrikanska San. I dag finns det uppskattningsvis 1000 vuxna #Khomani San spridda över ett område på över 1000 kvadrat kilometer i Norra Kap Provinsen. De flesta lever idag i eller kring Ashkam, Welcom, Upington och Olifantshoek. Denna del är den absolut torraste av Kalahari området. Det regnar i medeltal bara 150mm per år.

ÅTERUPPRÄTTANDE AV ÄGANDERÄTTEN GENOM RESTITUTIONSPROCESSEN

1931 bildades Kgalagadi nationalpark. Området där den nya

nationalparken bildades var inte obefolkat, flera olika grupper använde detta område för olika ändamål. #Khomani Sanfolket hade sina traditionella jaktmarker inom parkområdet och där fanns även en grupp vita farmare. Mellan 1936 och 1974 tvångsflyttades samtliga ut ur nationalparken. Farmarna fick dock alternativa områden utanför parkensom som kompensation för förlorat land medan San lämnades utan något alternativ!

Utan tillgång till de jakt- och samlarmarker som traditionellt låg inne i parken var det svårt för många av #Khomani Sanfamiljerna att överleva. Flertalet hade inget annat val än att arbeta på de lokala farmer som låg utanför parkområdet. Männerna tvingades till lågavlönat arbete på dessa farmer medan kvinnor och barn betraktades mer eller mindre som slavar utan avlöning för utfört arbete.

Redan 1992, innan den nya regeringen tillträdde, föddes idén att försöka att på juridisk väg kräva tillbaka det land som #Khomani Sanfolket förlorat under de nästan 60 år som gått sedan den första gruppen utvisades från Kgalagadi. Den ursprungliga gruppen hade sönderfallit och det fanns egentligen inte mycket kvar av den en gång så starka kulturen som höll gruppen samman. Många #Khomani San levde på eller strax utanför de turistanläggningar som byggts i anslutning till nationalparken, där de poserade i sina traditionella kläder för turister som ville ta fotografier mot mindre summor pengar eller mat.

Efter det första flerpartivalet i februari 1994 tillträdde Nelson Mandelas nya regering. Redan i den interimistiska konstitutionen fanns möjligheten att på juridisk väg återkräva land som tagits ifrån de rättmätiga ägarna. Detta inspirerade en grupp San, i huvudsak bestående av en familj, Kruiperfamiljen, att börja undersöka de rättigheter som nu fanns tillgängliga i den nya konstitutionen. Gruppen fick stöd av Southern African San Institute (SASI) som bildades 1996, och det mödosamma arbetet med att spåra och kartlägga medlemmarna i gruppen påbörjades.

Det var i relation till landfrågan och försöken att spåra #Khomani Sanättlingar som man kom i kontakt med Elsie Vaalbooi. Efter intervjuer med Elsie visade det sig att man funnit inte bara en av de äldsta då³ levande San, utan även att hon pratade N/U, ett språk som ansågs ha varit utdött sedan mitten av 1970-talet. Med hjälp av Elsie spårades ytterligare 22 personer som kunde tala detta ett av världens äldsta språk.

Återlämnat land

Efter en lång tids sökande efter personer med relation till de ursprungliga #Khomani San lämnades i slutet på 1996 en ansökan in till landdepartementet om återförande av land till gruppen som nu bestod av 297 personer. Tre år senare, i mars 1999 återlämnades sex land-områden på totalt 38.000 hektar runt Molopo- och Nossobfloderna, ca 50 km söder om Kgalagadi nationalpark.

Den andra och sista delen av processen avslutades i augusti 2002. I detta avtal övergick ytterligare 25.000 hektar land i den södra delen av Kgalagadi parken till #Khomani San. I dessa delar av parken har #Khomani San idag rätt att fritt utöva jakt, samla vad som traditionellt kallas "bush food" och utöva kulturella

riter. De har även rätt att starta ekoturistprojekt i parken i samråd med South African National Parks (SANPARK). I den sydligaste delen av parken, i ett område på 4000 kvadrat kilometer, får inga andra aktiviteter än traditionella utföras. Denna del av parken är avsatt för att #Khomani San skall kunna utföra sina urgamla riter för att behålla sitt kulturella ursprung och kunna föra dessa vidare till yngre generationer.

Anledningen till att man delat upp området i områden som får exploateras och områden som är skyddade mot exploatering är att gruppen #Khomani San är starkt uppdelad i vad som i brist på bättre terminologi kallas traditionella och mindre traditionella grupper. Den mindre traditionella gruppen, som främst lever i och kring de sex landområden som återfördes till gruppen under fas ett, är mer fokuserade på att starta inkomstdrivande projekt eftersom majoriteten där är arbetslösa medan den mer traditionella gruppen vill bevara och främja den ursprungliga livsstilen.

Från att ha betraktats som utstötta, fattiga medlemmar av samhällets underklass blev ledarna för #Khomani Sans samfälligheten mer eller mindre över en natt ledare för ett landprojekt värt flera miljoner rand.⁴

Den Sydafrikanska landlagstiftningen är en framgång i kampen mot ojämlikhet och ett steg bort från de djupa motsättningar och orättvisor som skapades genom apartheidsystemet. För att #Khomani San och andra liknande ursprungsfolk framgångsrikt skall kunna utnyttja de nya rättigheter som den Sydafrikanska konstitutionen och lagstiftningen erbjuder krävs helt nya supportsystem för företrädare som skall representera gruppen och för gruppen som sådan.

Det råder idag en viss konflikt mellan de traditionella och mindre traditionella grupperna inom #Khomani Sanfolket samt mellan de grundläggande principerna i lagstiftningen och den faktiska omsättningen av dessa principer. #Khomani Sanfaller visar ändå att det är möjligt att skapa lagstiftning som skyddar relationen mellan ett ursprungsfolk och dess traditionella land.

Text:

Annika Karlsson

Jur. kand. och doktorand vid institutionen för freds- och utvecklingsforskning vid Göteborgs universitet i samarbete med institutionen för internationell migration och etniska relationer vid Malmö högskola

Referenser och förklaringar:

1) The Restitution of Land Rights Act 22 of 1994 as amended and the Communal Property Association Act 28.

2) Commission on the Restitution of Land Rights, 2005 and Ministry of Agriculture and Land Affairs, July 2005, doc. 339.

3) Det finns ett flertal olika dialekter av vad som mer generellt kan kallas Sanspråket. Fonetiskt finns det dock några huvudregler som använts genomgående i denna artikel. För att markera ett av de vanligaste klickljuden, ett tungljud som låter som när en champagneflaska öppnas, används tecknet: !. Vidare används tecknet: # för att markera ett annat vanligt klickljud som låter som när en bebis suger med sin tunga just bakom tänderna.

4) Elsie Vaalbooi dog den 7 oktober 2002 107 år gammal.